

Meleg Sándor: Az egyházi térnyerés dilemmái a szociális ágazatban

Absztrakt

A közszolgáltatói szektorban zajló egyházi térnyerés az elmúlt tíz évben különösen felerősödött. A fenntartói szerkezetváltás számos problémát és dilemmát vet fel, melyekről szakmai keretek között (nyíltan) ritkán esik szó. Az egyházak térhódítása nem organikusan jött létre, hanem kormányzati intézkedések következménye. Ebben első sorban ideológiai, nem pedig szakmai tényezők játszanak szerepet, ez több területen megkérdőjelezhető szakmai irányba viszik el az ellátórendszert. A tanulmány a szociális ellátórendszer kialakulásának történelmi háttéréről, a hazai ellátórendszer finanszírozásának fenntartó típusától függő eltéréséről, a szolgáltatási szektor egyházaknak kedvező átalakításáról és az egyházi fenntartás szakmai és etikai dilemmáiról szól.

Kulcsszavak: szociális ellátórendszer, szociálpolitika, egyházak, Magyarország

Abstract

The ecclesiastical takeover of the public services sector has been particularly strong over the last ten years. This change in the structure of the public sector raises several problems and dilemmas which are rarely discussed (openly) in professional circles. The expansion of churches has not come about organically but is the result of government measures. It is primarily ideological rather than professional factors that are at play, and in many areas, this is leading the care system in a questionable professional direction. This paper discusses the historical background to the emergence of the social care system, the differences in the way the domestic care system is funded depending on the type of provider, the pro-church restructuring of the service sector and the professional and ethical dilemmas of church-based service delivery.

Keywords: social care system, social policy, churches, Hungary

Bevezetés

A szociális problémák és megoldások szerteágazó módon értelmezhetők az egyén szintjétől a családon, közösségeken át egészen a társadalom egészéig. A modern, polgári demokratikus államok kialakulása során jelent meg a piaci működést megkerülő, annak hiányosságait áthidaló, osztársadalmi (állami), intézményesült szociális problémamegoldás (FERGE, 1987). Bár a szociális problémák megoldása terén az egyén, a család és a közösségi megoldások szerepe többé-kevésbé megmaradt, a modern jóléti államokban ez alapvetően állami feladattá vált, de legalább is a rendszernek megkerülhetetlen eleme az állami

szerepvállalás. A hazai ellátórendszer működtetése kettős rendszert alkot, részben az önkormányzatok, részben közvetlenül az állam feladataⁱ. A jóléti intézkedések megvalósításában és az intézmények működtetésében azonban az önkormányzatok és az állam nem feltétlenül kizárólagos módon van jelen: beengedhet és bevonhat nem állami szereplőket a rendszerbe: civil szervezeteket, egyházakat, nonprofit vagy akár forprofit szereplőket is.

Országoként és probléma-területenként változó, hogy a nem állami szereplők milyen mértékben és formában vannak jelen a szociális gondoskodásban, erre nincs egységes modell a világban, bár voltak kísérletek a tipologizálásra. A modern szekularizált Európában az egyházak szerepe országoként jelentősen eltér vallásosságtól és az ország jóléti rendszerétől függően: a skandináv államokban az erős állami szerepvállalás miatt az egyházak szerepe kisebb, a dél-európai államokban ez a szerep sokkal erősebb (BECKMAN, 2006). Az európai országokban a szociális gondoskodásban a nem állami szektor szereplői is erősen jelen vannak, ugyanakkor az egyházi szereplőknek általában véve a nem állami szektoron belül (vagy ahhoz viszonyítva) nincs kivételezett státusza, domináns szolgáltatói pozícióra pedig nem találunk példát.

Történelmi kontextus

Az európai társadalmak történetét nézve a szociális gondoskodás nem a kereszténységgel kezdődött. A római állam „*panem et circenses*” elvét a cirkuszi játékok kapcsán szokás említeni, de a „*panem*” elem mögött az ókori világ legfejlettebb „*szociálpolitikai*” programja rejtőzött a földosztásoktól a gabona-fejadagok biztosításáig. Bár a keresztény középkor számos tekintetben akár visszalépésként is értékelhető, az egyházaknak valóban volt szerepük az intézményesült ellátórendszer kialakulásában. Ugyanakkor ez mai szemmel nézve egy nagyon alacsony szintű rendszert alkotott. Születtek ugyan modell-értékű gyakorlatok (pl. a *Szent Dymphna* kultusz kapcsán kialakult közösségi gondozás), de ezek megmaradtak elszigetelt eseteknek, és az újkorig az egyházi szociális gondoskodás meglehetősen stagnáló jellegű volt mind szemléletében, mind gyakorlatában.

A szociális problémák általános megoldását célzó, kiterjedt, rendszerszintű beavatkozások az iparosodás útjára lépő polgári társadalmak kialakulásával jelentek meg. Az egyház ebben az időszakban erre (és elsősorban a munkásmozgalomra, a szocialista eszmék térhódítására) reagálva erősítette meg a szociális jellegét (lásd pl. *Rerum novarum*, 1891). A 20. század során az egyház társadalmi tanításában folyamatosan reflektált és állást foglalt a szociális kérdésekben és azok kezelésébenⁱⁱ.

A magyar társadalomban a szociális intézményrendszerek kialakulásában az egyházaknak valóban komoly (de nem kizárólagos) érdemei vannak, ennek különösen a századfordulón és a két világháború között volt nagy jelentősége. Ugyanakkor az egy jelenlegitől teljesen más társadalmi közegben zajlott, jóval magasabb volt az egyházak társadalmi beágyazottsága. Ez a fokozott intézményesülő gondoskodás szintén egyfajta reakciós megnyilvánulás volt a munkásmozgalmi ideológiák és az állam fokozódó szerepvállalása után.

Fontos történelmi mérföldkő, hogy az államszocializmus idején az egyházi szerepvállalás gyakorlatilag megszűnt, kizárólagosan az állam látott el ilyen feladatokat. Az ellátórendszer fokozatosan épült fel, az államszocialista korszak végén a mai szemmel nézve erősen hiányos, szociális problémákkal megküzdni nem tudó rendszer összességében mégis a korábbi szintnél egységesebb formában működött. A rendszerváltás után is az állami intézményrendszer adta az ellátórendszer gerincét (a feladatellátás szempontjából előtérbe helyezve az önkormányzatiságot), ugyanakkor megjelentek és egyre nagyobb teret kaptak az államon kívüli szereplők is: számos, ma az ellátórendszer részét képező szolgáltatás civil modellkísérletként indult. A meghatározó kereteket ugyanakkor továbbra is az állam adta, pl. az 1993-as szociális törvény szerint a nem állami szereplők belépésének és finanszírozásának feltétele az önkormányzatokkal való szoros együttműködés (pl. feladatellátási szerződés megkötése). A rendszerváltáskor újjáéledő egyházi szervezetek leginkább ilyen módon tudtak bekapcsolódni az ellátórendszerbe.

A 2000-es években az egyházi segítség intézményesülése és professzionalizálódása folytatódik. A működés részben az önkormányzati rendszer ellátási hiányainak pótlására, részben autonóm szakmai kezdeményezésekre, modellprogramokra terjed ki, de összességében egy organikus fejlődés jelei mutatkoznak ebben az időszakban (RAGADICS, 2019). A hazai ellátórendszer fejlődése alapján mindenképpen ki lehet jelteni, hogy önmagában a nem állami részvétel a szociális szektorban pozitívan értékelendő. Az egyházi jelenlét ebben a rendszerben nem jelent önmagában kifogásolható elemet, mert színesíti és bővíti a rendszert – hasonlóan a civil szervezetek széles köréhez.

A korábbi alkotmány és a jelenlegi Alaptörvény is tartalmazta/tartalmazza az állam és a vallási közösségek elválasztását, fontos változás azonban, hogy a jelenlegi Alaptörvény szerint az állam és a vallási közösségek a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek (VII. cikk). Ugyanez az együttműködési szándék alaptörvényi szinten nem vonatkozik a civil szektorra, de még az egyházi közösségek közül sem mindegyikreⁱⁱⁱ.

Az egyházi szervezetek pozíciójára nézve a radikális változás 2010-től kezdődött. 2010-től napjainkig egy olyan ellátórendszeri eltolódás és olyan speciális szabályozási helyzet alakult ki, amelyben az egyházi fenntartók minden más szereplővel szemben előnyökhöz jutnak, ez megjelenik az ellátórendszert szervező kormányzati értékrendben, a szabályozásban, a finanszírozásban és számos szimbolikus cselekedetben.

Finanszírozás

Az egyházi szerepvállalás esetében a legfontosabb probléma az egyházi kiegészítő finanszírozás kérdése. Ez már évekkkel ezelőtt is komoly feszültségforrás volt, aktuálisan is szinte mindennapos, hogy előkerül a szakmai beszélgetésekben ez a kérdés, illetve a szektorsemleges finanszírozás elvének az elvárása.

A magyar állam 1997-ben kötötte meg a Vatikáni Megállapodást, illetve a később ennek mintájára további megállapodások születtek az egyházak és az állam között. Ez alapján az állam az egyházi jogi személyek közfeladatainak ellátásához szektorsemleges, normatív módon meghatározott támogatást ígért: „*a hasonló állami intézményekkel azonos mértékű költségvetési*

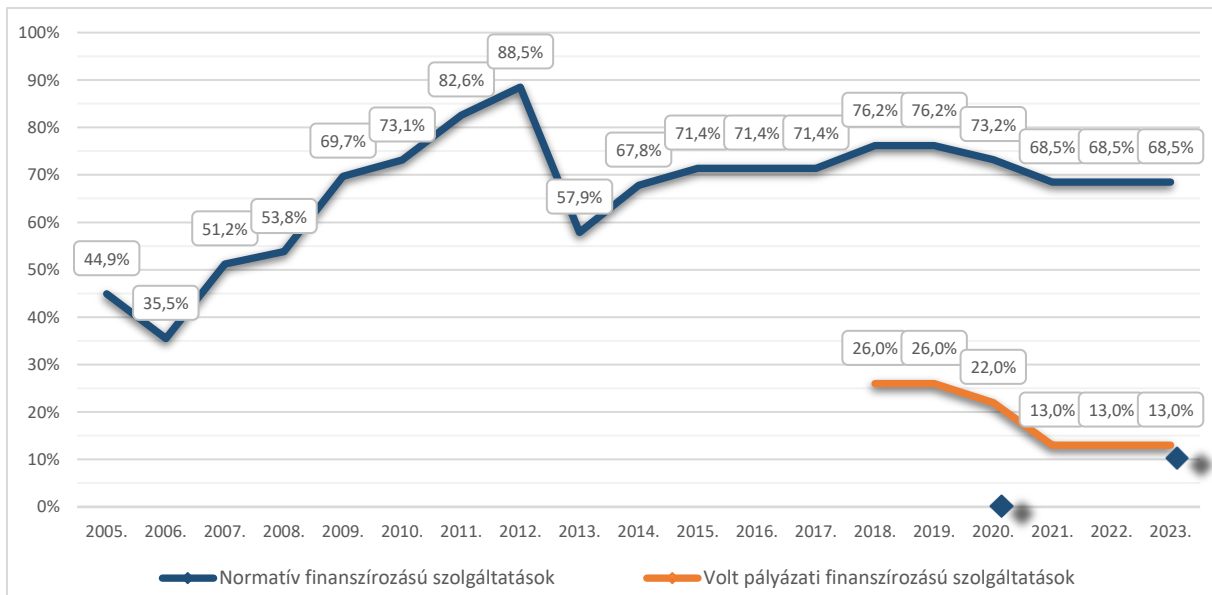
támogatást nyújt, illetőleg a támogatás az ilyen ellátásokra elkülönített pénzeszközökből történik”. Kezdetben az állam csak a helyi önkormányzatok normatív támogatásának megfelelő összeget nyújtott az egyházaknak. Viszont mivel ez a támogatás a tényleges költségeket nem fedezte, fenntartói kiegészítésre volt szükség, ez pedig az egyházi intézmények finanszírozásával kapcsolatban jogvitát generált. Alkotmánybíróági döntések alapján született az az elv, hogy az azonos finanszírozás elve alapján az állam a normatíván túl a helyi önkormányzatok által biztosított kiegészítő támogatás országos átlaga figyelembevételével állapítja meg az egyházi intézményfenntartáshoz kapcsolódó támogatást (SCHANDA, 2014).

A problémát az jelenti, hogy bár az önkormányzati kiegészítő támogatás ugyan része az államháztartásnak, de az nem a központi költségvetésből, hanem az önkormányzat saját helyi bevételeiből származik. Jelen esetben a központi költségvetés olyan tételt finanszíroz az egyházaknak, amit más fenntartóknak nem, hiszen azok saját, autonóm bevételeikből nyújtják a támogatást.

Különösen nehéz helyzetet teremt ez az ellátórendszerben jelen lévő civil résztvevőknek (ide értve az állammal megállapodást nem kötő, nem bevett egyháznak minősülő fenntartókat is), ugyanis ők sem állami, sem önkormányzati kiegészítésre nem jogosultak. Összességében így egy szektorálisan erősen eltérő konstrukció jött létre, melynek a végeredménye egy, a szolgáltatói szinten erősen eltérő finanszírozási rendszer. Kiemelendő, hogy a támogatás az egyházi szektorban sem magától értetődő, csak az ún. bevett egyházak^{iv} számára hozzáférhető, ugyanakkor a magyar állam egyes civil szervezetekkel külön megállapodást kötve azok egyházi háttérre tekintettel megadja a támogatást, bár maga a szervezet nem egyház. Ez a megközelítés összességében az objektív kritériumokat háttérbe szorítva egy erősen a politikai kapcsolatok és háttéralkuk világába szorítja az egyházak támogatását. Ez egyeseket másoknál kedvezőbb helyzetbe hoz, másokat pedig akár a működésképtelenség szélére sodor.^v

Az egyházi kiegészítő támogatás egy fontos indikátor, mert jól mutatja a szociális szolgáltatói szektor alulfinanszírozottságának mértékét. A kiegészítő támogatás összege fokozatosan emelkedett, 2012-ben már csaknem 90%-os értéket ért el. Később a központi költségvetési támogatások emelkedése kissé csökkentette a kiegészítés mértékét, de a 2023-as évben még mindig csaknem 70%-ot ér el. Az egykori pályázati finanszírozású, központi költségvetési tv. hatálya alá visszahozott szolgáltatások (közösségi ellátások, támogató szolgálatok) esetében a költségvetési törvény külön szabályozza a kiegészítést, ez 26%-ról indult, a 2023-ra 13%-ra csökkent le.

1. ábra. Az egyházi költségvetési kiegészítő támogatás aránya a központi költségvetési finanszírozáshoz viszonyítva 2005-2023

Forrás: költségvetési törvények alapján, saját szerkesztés

Az egyházi kiegészítő támogatás a gyakorlatban egy igazságtalan rendszert hozott létre, melyben a fenntartók egy meghatározott köre jelentős összegű költségvetési forrásokhoz fér hozzá, ami más fenntartók számára nem elérhető. A megoldás lényegében a szociális szolgáltatások finanszírozási rendszerének reformja lenne, melyben az állami támogatás valóban egységes elvek mentén jut el minden fenntartóhoz, lehetőség szerint minden szolgáltatás esetén biztosítva az elvárt szintű működéshez szükséges anyagiakat. Ez a reform azért is szükséges lenne, mert nem ez az egyetlen olyan eleme a rendszernek, mely a gyakorlatban igazságtalan forráselosztást eredményez (ilyen például a társulási magasabb normatíva, miközben számos civil szolgáltató szintén térségi ellátást biztosít a költségvetési alaptámogatásért).

A szolgáltatói szektor átalakítása

A 2010-től indulóan a kormányzat tudatos, több lépcsőben megvalósuló stratégiája arra épül, hogy a szociális és gyermekjóléti ellátórendszerben az egyházak egyre nagyobb szerepet és teret kapjanak. Önmagában ez is számos kérdést vet fel, hiszen egy ilyen szintű szolgáltatói szerkezetváltás, illetve meghatározott szereplők helyzetbe hozása igényelne némi racionális alátámasztást. Racionális érvek helyett azonban leginkább az ideológiai háttér jelenik meg, a szociális szektor szerkezetváltása leginkább a „keresztény kultúrán alapuló” magyar állam koncepciójába illik be^{vi}.

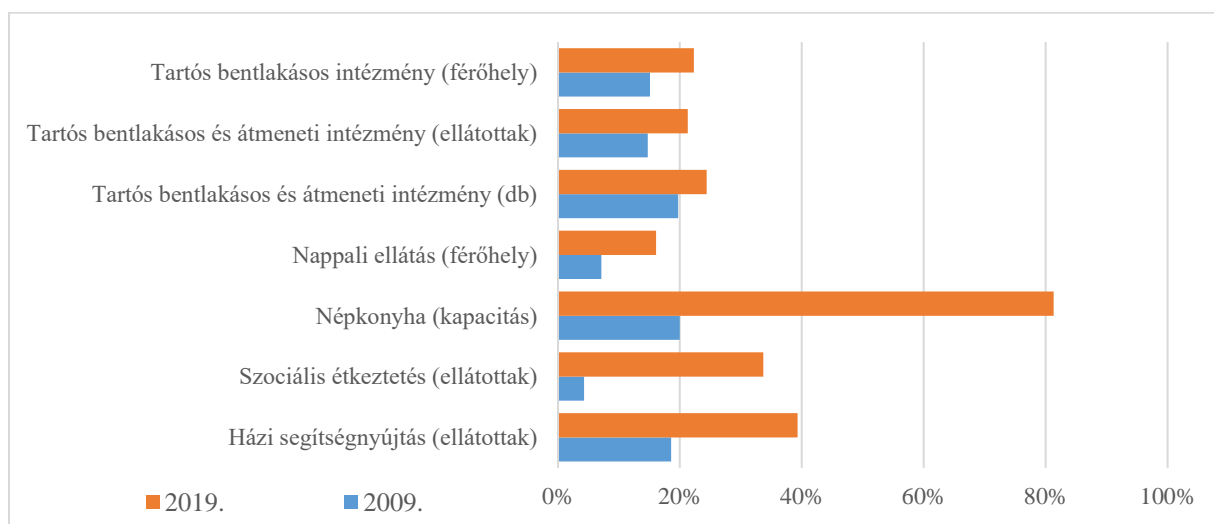
Az állam ideológiai semlegességének feladása mellett azonban a nagyobb problémát az jelenti, hogy az egyházi fenntartók térnyerése jellemzően nem új kapacitások létrehozásával valósul meg, hanem a már állami és önkormányzati fenntartásban és tulajdonban lévő

szolgáltatások, intézmények átvételével. 2013-ban az állam átvette a fenntartói jogokat a települési, megyei önkormányzatok által fenntartott gyermekvédelmi intézményeknek, valamint az idős bentlakásos, fogyatékos, pszichiátriai és szenvedélybetegek otthonainak jelentős részében. Az egyházak részére történő átadásról már 2015-ben napvilágot láttak a tervek, az akkori hírek szerint rövid időn belül nagyságrendileg 100 intézmény, 200 telephely került volna át az egyházakhoz majdnem 15 ezer dolgozóval és 35 ezer elláttal. Később az 1046/2017. (II. 3.) Korm. határozatban a már 2017-ben megállapodás alapján átadott 8 837, illetve 2018-ra tervezetten további 21 563 férőhely átadásáról és finanszírozásáról született döntés.

2020-2021-ben a folyamat felgyorsult: törvényi és kormányhatározati formában történtek jelentős mértékű tulajdon-átruházások. Két év alatt 120 intézményi ingatlan, több cégben meglévő állami tulajdonrész került egyházi tulajdonba és a korábban állami kézben lévő hiteles lakásállomány is egyházi fenntartású lakásügynökségbe szerveződött át, ami 4620 ingatlan tulajdonjogát jelenti. A Magyar Nemzeti Vagyonkezelő (MNV) által kezelt ingatlanok közül 2010 és 2022. között 171 került egyházi tulajdonba csaknem 30 milliárd forint értékben, illetve az MNV tájékoztatása szerint további 113 esetben folyik átadást előkészítő eljárás (LŐRINCZ, 2022).

A kormányzati tevékenységnek köszönhetően jelentős ütemben átalakult a hazai szociális és gyermekvédelmi szektor fenntartói szerkezete. A 2009-es és 2019-es statisztikai adatok összevetése szerint csaknem minden szolgáltatási szegmensben jelentősen nőtt az egyházi fenntartók aránya. Mind az alapszolgáltatási, mind a szakosított intézmények területén komoly térhódítás történt alig egy évtized alatt (CZIBERE - MESTER, 2020).

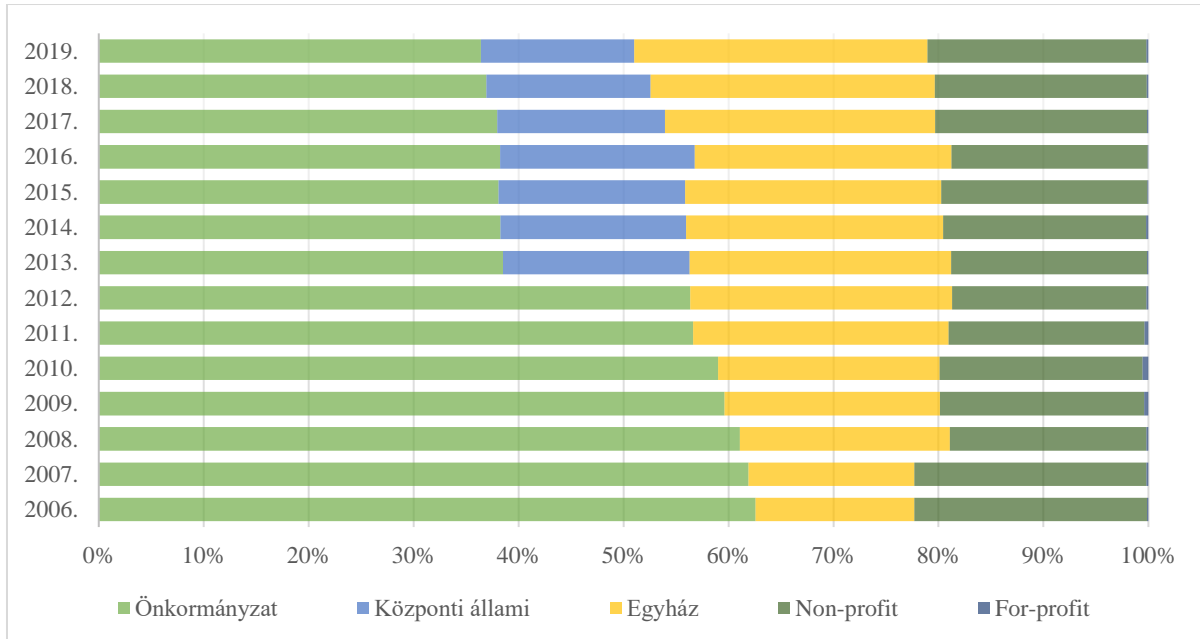
2. ábra. Egyházi fenntartás aránya egyes szolgáltatások, intézmények esetében 2009-2019 között

Forrás: KSH adatok alapján, saját szerkesztés^{vii}.

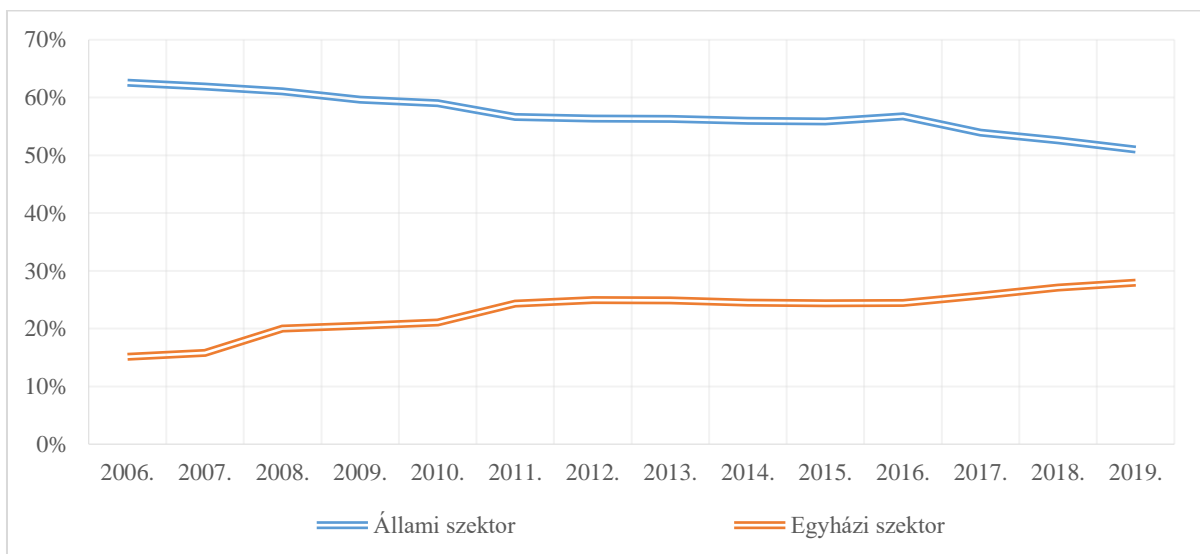
A legnagyobb figyelem a tartós bentlakásos intézmények körét övezi. Ezen belül az idősök otthonai körében is jelentős volt a fenntartói paletta átrendeződése. Az adatok alapján – bár nem olyan drasztikus mértékben, mint azt a kormányzat tervezte – jelentős mértékben nőtt az egyházi részvétel aránya, ez döntően ebben a szegmensben részben új kapacitások létrehozásával, részben az állami kapacitások átvételével történt. Az egyházi fenntartók 2006 és 2019 között gyakorlatilag megduplázták a kapacitásaikat, miközben a többi szektor stagnált vagy épp csökkentette a kapacitásait.

3. ábra. Időotthonok férőhelyeinek megoszlása fenntartó típusa alapján

Forrás: KÁLMÁN, 2021 alapján, saját szerkesztés

4. ábra. Állami (önkormányzati és központi állami) és egyházi férőhelyek arányának változása 2006-2019 között az idősök szakosított ellátásában

Forrás: KÁLMÁN, 2021 alapján, saját szerkesztés

A gyermekvédelmi szakellátásban még intenzívebb átrendeződés figyelhető meg. 2022-ben a nevelőszülői ellátás területén bejegyzett 26 fenntartóból csak 4 volt nem egyházi státuszú, de ebből egy, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat gyakorlatilag egyházi fenntartóként kezelhető. A nevelőszülői hálózat kapacitásainak 96%-a van egyházi fenntartású hálózatnál (ha a Magyar Máltai Szeretetszolgálatot ide számoljuk, akkor 98,3%).

Az ellátórendszerhez közvetve kapcsolódó programok esetében hasonló jelenségeket figyelhetünk meg. A felzárkózási programokban az utolsó uniós költségvetési ciklusban az önkormányzatok voltak meghatározóak, akik programjukat a helyi viszonyokhoz, illetve önkormányzati, civil és egyházi szereplőkre építve valósították meg. Ugyanakkor a Felzárkózó települések programban a 20 megvalósító szervezetből 3 nem egyházi szervezet vagy egyházzal szorosan kötődő civil szervezet – ők a 118-ból 3 településen vannak jelen^{viii}.

A folyamat egyik kritikus pontja, hogy az egyházi térnyerés lényegében az ún. bevett egyházakra^{ix} vonatkozik. Ugyanez a kör az, aki az általa fenntartott intézményekhez jogosult az egyházi költségvetési kiegészítés igénybevételére. Az ebbe a körbe nem sorolható egyházak a nonprofit civil szektorral azonos feltételekkel tudnak csak szociális intézményeket, szolgáltatásokat működtetni, ez pedig egy újabb, jelentős feszültséget generáló elem az egyházak finanszírozását illetően. Egyes esetekben ez akár az adott egyházi intézményrendszer ellehetetlenülését is eredményezheti, mint például a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség példája is mutatja.

Ma már jól dokumentált, hogy az elmúlt évtizedekben, különösen 2010 óta alkalmazott jogosultság-szabályozási rendszerek, a szociális terület szabályozásának elemei és a finanszírozás kialakítása nagymértékben befolyásolta az egyházi szolgálatok felfutását. Bizonyos beavatkozások lassították, de nem állították meg a folyamatokat, ugyanakkor az elmúlt évek szabályozási és finanszírozási intézkedései kifejezetten segítették az egyházi térnyerést (CZIBERE, 2021).

Mi értelme az egésznek?

Alapvetően felmerül a kérdés, hogy van-e valamilyen racionális oka vagy haszna ennek az átszervezésnek. Alapvetően a hazai szociális ellátórendszer számos problémával küzd, melyek részben finanszírozási jellegűek, részben egyéb erőforrásokhoz kapcsolódnak (pl. a dolgozói állomány hiánya, minőségi deficit), részben pedig szabályozási-szakmai jellegűek. Amennyiben azonos szabályozási és finanszírozási körülményeket tételezünk fel az ellátórendszer fenntartói között, úgy egyik területen sincs olyan látható előnye az egyházi fenntartásnak, ami indokolná a rendszer ilyen mértékű átrendezését. A gyakorlatban az állami és nem állami szektorok közötti szabályozásban vannak különbségek, de ha pusztán az állami szerepvállalás dominanciáját szeretnénk megszüntetni, akkor e téren a civil szektor szereplőire is lehetne építeni, legalábbis illene azonos mértékben lehetőséget biztosítani a számukra is.

Az egyházi fenntartás irányába tolt szektor a központi költségvetésnek jelentős többletkiadást jelent, így az állam közvetlen érdekeltsége a szektor átrendezésében gazdasági irányból is nehezen magyarázható. Gyakran felmerül, hogy az egyházi kiegészítő támogatás megszüntetésére lenne szükség, de ez nem oldaná meg az alapproblémát, az egyes fenntartói

szektorok közötti, gyakorlatban megjelenő forrás-hozzáférési eltéréseket. A megoldást a szektorsemleges, egységes elveken nyugvó és valós költségekhez igazodó finanszírozási rendszer kialakítása jelentené. Lényegében az ágazaton belüli legnagyobb feszültséget generáló kérdés nem az egyházi fenntartók felelőssége, hanem az elhibázott ágazatfinanszírozási rendszert létrehozó és fenntartó kormányzaté, aki ezt ugyanakkor a szektor átalakítására használja.

Az ágazat szabályozását nézve szakmai szempontból az egyházakra ugyanazok a jogi és szakmai elvárások érvényesek, mint bármely más szereplőre. Annyi előnyt ugyanakkor mégis élveznek, hogy saját módszertani rendszert működtethetnek. Ez ismételten a szektorsemlegesség ellen hat, hiszen a szociális szakmának, bár számos irányzata és megközelítése van, egyik sem a szekularitás és egyháziság polaritására épül. Itt is elmondható, egy kompetens módon működő állami módszertani hálózat mellett ez is szükségtelen lenne, illetve nem okozna ágazaton belül feszültségeket, a különutas szakmai módszertani működés a transzparencia mentén is felvet kérdéseket.

Hogy önmagában az ágazat fenntartói szerkezetének átrendezése jár-e valamilyen érdemi, többlet finanszírozástól függetleníthető pozitív hatással, fontos kérdésnek mondható. Kérdés az is, hogy ha van ilyen hatás, akkor az csak ilyen módon érhető-e el vagy esetleg más módon is? Szociálpolitikai szemszögből szkeptikus hangokkal találkozni: a 2012-ben meginduló erőteljes államosítás és a 2014-ben ezt váltó „egyházisítás” önmagában nem tekinthető innovációnak. Bár megnyitja a lehetőséget egy minőségi váltásra, ez nem automatikus és magától értetődő (NYITRAI, 2021).

Az egyházi fenntartók jelenleg is látható erőteljes támogatása minden más fenntartó-típussal szemben alapvetően gyakorlati szempontból nehezen alátámasztható. Ugyanakkor a jelenlegi kormányzat feladta az állam szekuláris megközelítését, előtérbe helyezve a kereszténységet és az ahhoz kapcsolódó konzervatív-jobboldali politikai értékrendet. Ez önmagában indok és magyarázat az átrendeződésre.

A 2010 utáni jogalkotásban az Alaptörvény és más jogszabályok is egyre gyakrabban és nyíltabban a vallási értékrend felé közeledő módosításokat kapnak, ehhez pedig lépésről lépésre közelednek a különböző ellátórendszerek működtetésében is. Ennek egyik fontos mérföldköve 2021-től a „gondoskodáspolitikai” kifejezés bevezetése és egyre gyakoribb használata^x. A szociális munka, szociálpolitika kifejezések tudatos kerülése és behelyettesítése más kifejezésekkel közvetlenül összekapcsolódik az egyházak térnyerésével az ellátórendszerben. Ezzel párhuzamosan a korábbi időszakok szociálpolitikáját és a szociális munka működését, az ebben megvalósuló állami közreműködést a „kommunizmus örökségének” címkézi a kormányzati kommunikáció (FÜLÖP, 2022). Ezzel együtt jelentősen felértékelődött a *caritas* fogalma, ami megint csak egyfajta elszakadás a szociális munka világtól, ugyanis a szociális munka nemzetközi definíciója (IFSW 2014) és az arra épülő szociális munka ennek a szemléletnek nem feleltethető meg. A „*gyakorlat alapú szakma és tudományág*” részből főként a tudomány szorul ki ebben a szemléletben, ennek helyére lép egy vallási értékrend. Ebből pedig súlyos etikai dilemmák következnek.

Etikai és szakmai dilemmák

Az Etika kódex 2021. évi felülvizsgálata kapcsán több fórumon is felmerült az, hogy a szektor egyre nagyobb részében szerepet játszó egyházakkal alakuljon ki párbeszéd a kódex tartalmával kapcsolatban. Ez egy meglehetősen pozitív kezdeményezésnek tűnik, de ennek megfelelő értékeléséhez érdemes azt szem előtt tartani, hogy eddig soha fel sem merült, hogy bármely szolgáltatói kör az általános etikai szabályok tekintetében külön normarendszert hozzon létre. A témában folytatott beszélgetések kapcsán számos olyan dilemma merült fel, ami azonban egy erősebb egyházi értékrendi keretben problémát okozhat a szociális munka mindennapi gyakorlatában: ilyen a szexuális identitások és orientációk kezelése a szociális munka folyamatában, a különböző nem tradicionális családformák megítélése^{xi}, az érdemesség és az egyéni felelősség szerepe az ellátások biztosításában vagy akár az abortusz kezelése egy vallási értékrendet követő szociális munkás által. Felmerültek olyan munkahelyi viselkedést illető etikai kérdések, mint az egyházi intézményben a vallásos viselkedés (nyílt vagy közvetett) elvárása a nem vallásos dolgozóktól vagy akár ellátottaktól. További fontos etikai problémakört jelent az egyházi működés átpolitizálódása és ennek megjelenése a szakmai általános működésében, amire példa az érdekvédelem területén megmutatkozó passzivitás. Ha a konkrét szakmai munka területén jelenleg még nem is látható a „különutas” etikai normák alkalmazása, de már tapasztalható egyfajta szándékos össz-szervezeti neutralitás, ami a szakmai szempontból kifogásolható kormányzati döntésekkel szembeni fellépés hiányát jelenti.

Minden bizonnyal további dilemmák és kérdések sora gyűjthető össze, de erre jelen pillanatban igen mérsékelték az erőforrások és a szándékok.

Összegzés

A szociális gondoskodás legfőbb szereplője a 19. század második fele óta a kérdésben aktívan működő állam és az általa működtetett intézményrendszer. A szolgáltatói szektorban a fenntartói sokszínűség jellemző a modern államokra, az egymást funkcionálisan kiegészítő, de egységes szakmai-jogi-finanszírozási keretek között működő szereplők képesek hatékonyan együttműködni és működtetni az ellátórendszert. Az viszont problémák forrása lehet, ha egyik-másik szereplő különutas működésbe kezd, kilép az egységes szabályozó keretkből és „állammá válik az államban”.

Tanulmányomban próbáltam rámutatni arra, hogy az elmúlt évtizedben felerősödött a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szektorban az egyházi jelenlét. A fenntartói arányok változása 2010 óta nem organikusán, a magyar ellátórendszer természetes fejlődése révén jött és jön létre, hanem tudatos, szabályozást és finansziális eszközöket is alkalmazó kormányzati intézkedések következménye. Ebben a tudatos átalakításban első sorban ideológiai, nem pedig szakmai tényezők játszanak szerepet.

Ezek az ideológiai tényezők veszélyes szakmai irányba viszik el az ellátórendszert. Az állam fokozatosan visszavonul a társadalmi problémák aktív kezeléséből, egy más szemléletű szereplőre helyezi át a feladatokat: a szociális ellátásban az egyházak az állam helyébe lépve kapnak központi szerepet, miközben más szereplők (pl. civilek) feladatellátása

marginalizálódik. A folyamat összességében kliens oldalon csökkenti a szociális jogok érvényesíthetőségét és potenciálisan egy olyan szemléletű munka alakul ki, ami a szociális munka nemzetközi sztenderdjeivel nem feltétlenül egyeztethető össze. Ez a szemléletváltás azért is nehezményezhető, mert a szociális munka sztenderdjeitől való eltávolodást maga az állam is támogatja (például önálló módszertani hálózat létrehozásával) és maga is idomul ehhez a kommunikációjában.

Szakmai szempontból elvárható lenne, hogy egy ilyen tudatos, kormányzati beavatkozás az ellátórendszeri minőségi javítása, a problémák hatásos kezelése érdekében valósuljon meg. Ha azonban a szektorok közötti jelenleg fennálló szabályozási és finansziális különbségeket kiegyenlítjük, nem látjuk az egyházi fenntartókat preferáló szakpolitika gyakorlati hasznát. Az átalakításra alapvetően ideológiai (és politikai) alapon került sor, melyet igazol az elmúlt évek jogalkotási tevékenysége és a kapcsolódó kormányzati kommunikáció.

Ennek a folyamatnak a következménye, hogy azokat az ellátórendszeri problémákat, melyeket az állam eszköz és/vagy szándék hiányában nem oldott meg a saját rendszerében, egy másik szektorba helyez át. Az egyházak kompetenciakörébe áttolva ezek a problémák legalább részben és időlegesen láthatatlanná tehetők, de alapvetően nem oldódnak meg.

A 2010-ben megkezdődött „egyháziasítás” előrehaladott állapotban van, de még nem ért véget. Éppen ezért is lenne szüksége a szociális szakmának e tekintetben egy erőteljes önreflexióra, tudatosítani és megérteni az ellátórendszerben zajló folyamatokat, keresve a felvetett dilemmákra a lehetséges válaszokat.

Irodalomjegyzék

A szociális munka globális definíciója. Párbeszéd – Szociális munka folyóirat 2014/1-2. (1. évf. 1-2. szám)

BECKMAN, E. N., PETTERSSON, P., YEUNG, A. B. (2006). Researching the Changing European Landscape of Welfare and Religion. In: Churches in Europe as Agents of Welfare – Sweden, Norway and Finland : Working Paper 2:1 from the project Welfare and Religion in a European Perspective

CZIBERE, K. (2021). Az egyházak szociális munkájának jogszabályi környezete Magyarországon. PhD értekezés, Károli Gáspár Református Egyetem.

CZIBERE, K., MESTER, D. (2020). A magyar szociális szolgáltatások és főbb jellemzőik 1993 és 2018 között. In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest

FERGE, Zs. (1987). A szociálpolitika értelmezése. In Z. V. Ferge, Szociálpolitika ma és holnap (old.: 15-25.). Budapest: Kossuth Kiadó.

FÜLÖP, A. (2021). Köszöntő. Gondoskodás. 1. évfolyam 1. szám. 3. o.

FÜLÖP, A. (2022). Miért hívja be az állam az egyházakat? URL: <https://maltai.hu/cikk/hir/4553>

KÁLMÁN, A. (2021). A multimilliárd eurós üzlet, ahol az idősök élete a tét. Telex. 2021.07.16. URL: <https://telex.hu/komplex/2021/07/16/a-multimilliard-euros-uzlet-ahol-az-idosek-elete-a-tet>

KSH. (2010). Szociális statisztikai évkönyv, 2009. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

KSH. (2020). Szociális statisztikai évkönyv, 2019. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

LŐRINCZ, T. (2022): Néhány hónap alatt 53 ingatlant kaptak az egyházak teljesen ingyen. Rtl.hu, 2022. szeptember 19. URL: <https://rtl.hu/belfold/2022/09/19/nehany-honap-alatt-tobb-mint-50-ingatlant-kaptak-az-egyhazak-teljesen-ingyen>

NYITRAI, I. (2021). A magyarországi szociális szolgáltatások innovációi (1993-2020). PhD értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem.

RAGADICS, T. (2019). Egyházi szociális tevékenység Magyarországon. Szociális Szemle. 12. évfolyam, 1-2. szám, 77-90. o.

SCHANDA, B. (2014). A Vatikáni Megállapodás 15 éve. Pázmány Law Working Papers 2014/9.

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye. 2022. szeptember 9-én hatályos állapot.

1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről.

2010. évi CXL. törvény a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szuverén Jeruzsálemi, Rodoszi és Máltai Szent János Katonai és Ispótyalos Rend közötti Együttműködési Megállapodás kihirdetéséről

2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

2020. évi XXVIII. törvény az egyházak szociális és gyermekvédelmi ellátások terén betöltött szerepének megerősítéséről.

2021. évi LXXXVI. törvény egyes otthonteremtési állami feladatok karitatív szervezetek általi átvállalásáról.

2022. évi XXV. törvény Magyarország 2023. évi központi költségvetéséről

2022. évi L. törvény Magyarország biztonságát szolgáló egyes törvények módosításáról

1046/2017. (II. 3.) Korm. határozat egyes állami fenntartásban lévő szociális intézmények egyházak részére történő átadásával kapcsolatos források biztosításáról

1823/2020. (XI. 18.) Korm. határozat a magyar állam Szegedi SZEFO Fonalfeldolgozó „zártkörűen működő” Részvénytársaságban fennálló társasági részesedésének a Szeged-Csanádi Egyházmegye részére történő ingyenes tulajdonba adásáról.

1695/2020. (X. 27.) Korm. határozat a fogyatékossgal élő személyek számára az önálló és méltóságteljes élet feltételeinek biztosítását célzó egyes intézkedésekről.

1082/2021. (II. 27.) Korm. határozat egyes állami vagyonelemek ingyenes egyházi tulajdonba adásáról.

1188/2021. (IV. 21.) Korm. határozat a szociális szakosított ellátáshoz kapcsolódó egyes állami vagyonelemek ingyenes egyházi tulajdonba adásáról.

1407/2021. (VI. 30.) Korm. határozat a gyermekvédelmi szakellátáshoz kapcsolódó egyes állami vagyonelemek ingyenes egyházi tulajdonba adásáról.

1503/2021. (VII. 26.) Korm. határozat a szociális szakosított ellátáshoz kapcsolódó egyes állami vagyonelemek ingyenes egyházi tulajdonba adásáról.

T/3089 A panaszokról, a közérdekű bejelentésekről, valamint a visszaélések bejelentésével összefüggő szabályokról. ParLex parlamenti információs rendszer. Benyújtva: 2023.02.28.

Jegyzetek

ⁱ Szocvtv. 2. § (2022. december 31-ig) „*A szociális ellátás feltételeinek biztosítása - az egyének önmagukért és családjukért, valamint a helyi közösségeknek a tagjaikért viselt felelősségén túl - az állam központi szerveinek és a helyi önkormányzatoknak a feladata*”. A jogszabály ezen felül több szolgáltatásnál kifejezetten nevesíti az állami, illetve önkormányzati feladatellátási kötelezettséget. 2023. januártól a 2. § jelentősen változott (2022. évi L. törvény), hangsúlyosabbá vált az egyén és család szerepe, az állam felelőssége pedig jelentősen csökkent. Az egyházak és a civil szervezetek itt együttműködő partnerként jelennek meg az ellátórendszerben.

ⁱⁱ Quadragesimo anno (1931), Mater et Magistra (1961), Populorum progressio (1967), Laborem exercens (1981), Sollicitudo rei socialis (1987), Centesimus annus (1991)

ⁱⁱⁱ A 2023 januárjától hatályos Szocvtv. 2. § (5) bekezdése a szociális ellátórendszer tekintetében azonos szintű együttműködő partnerként tekint az egyházi és civil szektorra, bár ez önmagában nem teszi semmissé a rendszerszinten fennálló különbségeket.

^{iv} Alaptörvény, VII. cikk (4) bekezdés

^v lásd: Magyar Evangéliumi Testvérközösség, a jogszabályi feltételek teljesítésétől függetlenül sem biztosítja az Országgyűlés e közösség számára a bevett egyházi jogállást

^{vi} A „keresztény kultúra” az Alaptörvényben két helyen jelenik meg, 2019-től ennek védelme az állam minden szervének kötelessége.

^{vii} A pontos arányok itt is nehezen becsülhetők meg, ugyanis a Magyar Máltai Szeretetszolgálat nem minősül egyházi szervezetnek (a szolgáltatói nyilvántartásban egyéb nem állami fenntartóként tartja nyilván) – de a 2010. évi CXL. törvény 5. cikk 1. pontja alapján 2011. január 1-jétől jogosult az egyházi kiegészítő támogatásra.

^{viii} A megvalósító szervezetek aktuális helyzete a FETE honlapján érhető el. URL: <https://fete.hu/telepulesek/>

^{ix} 2011. évi CCVI. törvény 9/G. § alapján olyan bejegyzett egyház, amellyel az állam a közösségi célok érdekében történő együttműködésről átfogó megállapodást kötött.

^x Ennek a szemléletnek „programját” Fülöp Attila államtitkár az NSZI Gondoskodás című lapjában hirdette meg 2021 őszén (Fülöp 2021).

^{xi} A cikk írásakor terveztként benyújtott T/3089. számú iromány szerint a „házasság és család alkotmányjogilag elismert szerepe” kétségbe vonása alapján akár névtelenül is bejelentés tehető. Ez alapján akár a szociális munkás is eljárás alá vonható lesz.